

The components of the Efficiency of the religious political system from Ayatollah Khamenei's point of view

Hamid Houshang*

Received: 2022/05/04

Accepted: 2023/04/20

The issue of efficiency is one of the most challenging issues in the field of political science, which is more important in the Islamic Republic of Iran due to the religious nature of the government. As regards efficiency is a value category, it is necessary to study it based on the theoretical foundations of any political system. Accordingly, in this article, an attempt has been made to study the discourse of the Supreme Leader of the Revolution about the efficiency of the religious political system and answer the question, what are the components of the efficiency of the religious political system in the discourse of the Supreme Leader?. The Practical Discourse Analysis Method (PDAM) has been used as a method. The theoretical model of the research is based on 4-level analysis of efficiency (idea, structure, agent and performance). The analysis of the Supreme Leader's discourse shows that his main idea is the category of Islamic government based on Velayat-e-Faqih, and the efficiency of the political system at the four levels is also based on this idea. Components such as responding to the needs of the time at the idea level, structure based on justice and competence at the structural level, simplicity and courage at the agent level, and legalism at the performance level have been identified as efficiency components.

Keywords: Agent, Discourse, Efficiency, Idea, PDAM, Religious political system, Seyed Ali Khamenei, Structure.

* Assistant Professor of Political Science, Imam Sadiq University, Tehran, I.R.Iran.
h.houshang@isu.ac.ir

مؤلفه‌های کارآمدی نظام سیاسی دینی از دیدگاه مقام معظم رهبری

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۱۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۱/۳۱

مقاله برای بازنگری به مدت ۱۲۱ روز نزد نویسنده بوده است.

حمید هوشنگی*

چکیده

با توجه به اینکه کارآمدی، مقوله‌ای زمینه‌مند است، بررسی آن در چهارچوب مبانی نظری هر نظام سیاسی ضروری است. براین اساس در این نوشتار تلاش شده به این سؤال که مؤلفه‌های کارآمدی نظام سیاسی دینی در گفتمان مقام معظم رهبری چیست؟ پاسخ داده شود. برای این منظور از نظریه چهار سطحی از کارآمدی (که برای کارآمدی مؤلفه‌هایی مختلف در چهار بُعد اساسی ایده، ساختار، کارگزار و عملکرد قائل است) به عنوان نظریه مبنا استفاده شده است. از روش پدام نیز به عنوان روش تحلیل بهره‌برداری شده تا پاسخ سؤال اصلی ارائه شود. تحلیل، دیدگاه‌های رهبر معظم انقلاب نشان می‌دهد که ایده اصلی ایشان، مقوله حکومت اسلامی مبتنی بر ولایت فقیه است و کارآمدی نظام سیاسی در سطوح چهارگانه نیز مبتنی بر این ایده سامان یافته‌اند. مؤلفه‌هایی مانند پاسخگویی به نیازهای زمانه در سطح ایده، ساختار مبتنی بر عدالت و شایستگی در سطح ساختار، ساده‌زیستی و شجاعت در سطح کارگزار و قانون‌گرایی در سطح عملکرد، مؤلفه‌های کارآمدی شناسایی شده‌اند.

واژگان کلیدی: ایده، پدام، ساختار، سیدعلی خامنه‌ای، عملکرد، کارآمدی، کارگزار، گفتمان، مقام معظم رهبری، نظام سیاسی دینی.

* استادیار جامعه‌شناسی سیاسی و عضو هیئت علمی دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی، دانشگاه امام

صادق علیه‌السلام، تهران، جمهوری اسلامی ایران.

مقدمه

بیان مسئله: کارآمدی به‌عنوان یکی از اساسی‌ترین شاخص‌های ارزیابی نظام‌های سیاسی در سده اخیر مطرح است. در جمهوری اسلامی ایران نیز این موضوع مدنظر بوده و تحلیل اسناد بالادستی حکایت از آن دارد که حرکت در مسیر پیشرفت و نیل به تمدن نوین اسلامی، مستلزم تقویت کارآمدی همه‌جانبه نظام سیاسی می‌باشد. البته باید توجه داشت که تقلیل کارآمدی به «امور اجرایی» نه‌تنها به تبیین دقیق کارآمدی در نظام سیاسی دینی کمک نخواهد کرد بلکه تصویری غیرروشن از آینده سیاست را ترسیم می‌نماید که باید از آن دوری جست. با عنایت به زمینه‌های وندی کارآمدی، مسئله اصلی پژوهش حاضر ناظر بر مؤلفه‌های کارآمدی از دیدگاه مقام معظم رهبری می‌باشد.

اهمیت: موضوع کارآمدی برای همه نظام‌های سیاسی دارای اهمیت است، اما جمهوری اسلامی ایران به دلیل تأسیس نظام نوین مردم‌سالاری دینی و تلاش جهت الهام‌بخش بودن برای سایر کشورها، نیازمند است تا کارآمدی نظام سیاسی را مبتنی بر بنیادهای نظری و فکری خود تبیین و طراحی نماید. با این توصیف مشخص می‌شود که پژوهش حاضر از آنجاکه تأسیس رویکردی جدید در شناخت و تحلیل کارآمدی را مدنظر دارد، دارای اهمیت نظری است.

ضرورت: هر چند کارآمدی ارتباط تام با ایدئولوژی ندارد اما در عرصه اجتماعی، ناکارآمدی یک نظام سیاسی به ناکارآمدی ایدئولوژی آن نظام تسری داده می‌شود؛ بنابراین جمهوری اسلامی ایران در عرصه رقابت ایدئولوژی‌ها باید بتواند کارآمدی خود را به نمایش بگذارد؛ بنابراین پژوهش حاضر دارای ضرورت راهبردی است؛ چراکه ضعف در کارآمدی، دلالت بر ضعف ایدئولوژی پشتیبان نظام و حتی از دیدگاه برخی از نویسندگان، ضعف در مشروعیت (شجاعی‌زند، ۱۳۷۶، ص. ۵۴) آن دارد.

اهداف: تقویت مطالعات بومی در حوزه سیاست از طریق طراحی یک چهارچوب چندوجهی و نه یک‌سویه عملکردمحور برای تحلیل کارآمدی نظام سیاسی دینی، هدف اصلی این نوشتار را شکل می‌دهد. در این راستا تبیین وجوه کارآمدی نظام سیاسی دینی مبتنی بر دیدگاه رهبر انقلاب و تحلیل زمینه‌مند هر یک از وجوه کارآمدی، به‌عنوان دو هدف فرعی مطرح هستند.

سؤال‌ها و فرضیه: این پژوهش فرضیه‌آزما نبوده و بر محور سؤال اصلی زیر شکل گرفته است: مؤلفه‌های کارآمدی نظام سیاسی دینی از دیدگاه مقام معظم رهبری کدامند؟ متناسب با نظریه مبنای انتخاب شده، به چهار سؤال فرعی نیز پرداخته خواهد شد: مؤلفه‌های کارآمدی نظام سیاسی دینی در سطح ایده از دیدگاه رهبر انقلاب کدامند؟، مؤلفه‌های کارآمدی نظام سیاسی دینی در سطح ساختار از دیدگاه رهبر انقلاب کدامند؟، مؤلفه‌های کارآمدی نظام سیاسی دینی در سطح کارگزار از دیدگاه رهبر انقلاب کدامند؟، و بالاخره مؤلفه‌های کارآمدی نظام سیاسی دینی در سطح عملکرد از دیدگاه رهبر انقلاب کدامند؟

۱. پیشینه پژوهش

منابع متعددی به مقوله کارآمدی جمهوری اسلامی ایران پرداخته‌اند که در این بخش به مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود.

۱-۱. پیشینه موضوع در نشریه دانش سیاسی

در نشریه دانش سیاسی تنها یک مقاله به موضوع کارآمدی اختصاص یافته است. در این اثر که نوشته قیصری و قربانی (۱۳۹۴) است، نویسندگان در پی پاسخ به این سؤال هستند که شاخص‌های ارزیابی کارآمدی نظام جمهوری اسلامی ایران کدامند؟ و بر اساس آن‌ها وضعیت کارآمدی نظام چگونه است؟ نویسندگان رهیافت نظری جدیدی را مطرح کرده‌اند که بر چهار رکن استوار است: ایده، ساختار، کارگزار و رفتار. الگوی طراحی شده توسط ایشان جامع بوده و در نوشتار حاضر مورد استفاده قرار گرفته است.

۱-۲. پیشینه موضوع در سایر منابع

آثار مهم در ارتباط با کارآمدی را با عنایت به رویکرد محققان، می‌توان به سه دسته اصلی تقسیم کرد:

الف. منابعی که به مقوله کارآمدی در اندیشه امامین انقلاب پرداخته‌اند.

در این خصوص می‌توان به مقاله بهروزی‌لک، هاشمیان و جاویدی (۱۳۹۸) اشاره داشت که با بهره‌گیری از روش «داده‌بنیاد» به ارائه شاخص‌های کارآمدی دولت اسلامی

و ترسیم الگوی پیشنهادی مبتنی بر اندیشه رهبران انقلاب اسلامی پرداخته‌اند. افتخاری و باباهادی (۱۳۹۸) نیز با بهره‌گیری از روش تحلیل مضمون، راهبردها و سیاست‌هایی را از اندیشه مقام معظم رهبری استخراج کرده‌اند. شفیعی و نیک‌بین (۱۳۹۴) کارآمدی را در ارتباط با مردم‌سالاری دینی به بحث گذارده و مدعی شده‌اند که معرفی «مردم‌سالاری دینی» به‌مثابه یک الگو، نیازمند تبیین شاخص‌های جدیدی برای کارآمدی است که ایشان مبتنی بر دیدگاه رهبری، شاخص‌هایی را تحلیل کرده‌اند. قاسمی (۱۳۸۹) نیز همین موضوع را در اندیشه امام (رحمت‌الله‌علیه) به بحث گذارده است.

ب. منابعی که از منظر حکومت مبتنی بر ولایت فقیه به مسئله کارآمدی پرداخته‌اند. اولین و مهم‌ترین اثری که در این زمینه وجود دارد، پژوهش اخوان‌کاظمی (۱۳۸۶) است. ایشان به‌دنبال تبیین چستی مفهوم نظری و عملی کارآمدی در نظام سیاسی اسلام، شاخصه‌های آن و ارائه راهکارهای افزایش کارآمدی است. در این خصوص نویسنده بیشتر با تمرکز بر نهج‌البلاغه مباحث خود را طرح کرده است. ذوعلم (۱۳۸۸) با این پیش‌فرض که میان نظریه سیاسی و کارآمدی نظام سیاسی برآمده از آن، رابطه مستقیمی برقرار است؛ به تحلیل کارآمدی در قالب روابط میان سه مقوله، اندیشه، نظام و کارگزار پرداخته است. کلاتری (۱۳۹۳) نیز عناصر و مؤلفه‌های کارآمدی را در نظام سیاسی مبتنی بر نظریه ولایت بررسی کرده است.

پ. منابعی که به مسئله کارآمدی در جمهوری اسلامی ایران پرداخته‌اند. در این زمینه اثر زهیری (۱۳۹۸) با رویکرد آسیب‌شناسانه به‌دنبال یافتن چالش‌های کارآمدی در جمهوری اسلامی ایران است تا فاصله وضع فعلی را با آرمان‌های نظام سیاسی و انتظارات مردم تبیین کند. نبوی (۱۳۹۴) از منظر نظام تصمیم‌گیری در کشور به بررسی ابعاد کارآمدی جمهوری اسلامی ایران پرداخته است. موسوی و واعظی (۱۳۹۲) نیز با رویکرد سیستمی به تحلیل کارآمدی پرداخته‌اند تا بر اساس ادعای خود ریشه برخی از نارکارآمدی‌ها را نشان دهد.

درمجموع نوشتار حاضر علاوه بر اینکه از حیث روشی با پژوهش‌های حاضر تفاوت دارد، از جهت کاربست الگوی تحلیل چهار سطحی در شناخت و تحلیل دیدگاه

مقام معظم رهبری، نسبت به منابع موجود که به سطح یا سطوحی خاص متمرکز شده‌اند، نیز دارای نوآوری است.

۲. مبانی مفهومی و نظری «کارآمدی»

مفهوم محوری پژوهش حاضر را کارآمدی شکل می‌دهد که می‌طلبد ابعاد مفهومی و نظری آن نخست تبیین شود.

۲-۱. معنای کارآمدی

در لغت کارآمدی به معنی «به کار آمدن، خدمت کردن، مفید بودن و درخور بودن» است (دهخدا، ۱۳۷۷، ص. ۱۱۷)؛ اما در اصطلاح این واژه به معنی اثربخشی و کارایی است که در علوم اقتصادی، علوم سیاسی، مدیریت و دیگر رشته‌های مربوط به کار می‌رود (Crowley, 1994, p.107). از این منظر تعریف جامع عبارت است از: کارآمدی به معنای میزان نیل به اهداف تعیین شده، میزان موفقیت در تحقق هدف‌ها و یا انجام مأموریت (آقابخشی، ۱۳۷۹، ص. ۴۴۶؛ زاهدی و دیگران، ۱۳۸۳، ص. ۱۱۱) است که حکایت از «شایستگی و کاردانی در تأمین اهداف و کارایی، شایستگی در مصرف منابع و بهره‌برداری بهینه از آن» (رضائیان، ۱۳۷۹، ص. ۱۹) دارد. در علم سیاست، کارآمدی نیز، به عنوان وجهه عملکردی نظام سیاسی، با انجام موفقیت‌آمیز کارویژه‌ها و تحقق اهداف سیستم سیاسی در پیوند بوده (Almond & Pawel, 1978, pp.5-6) و بر همین اساس تحلیلگران، کارآمدی را عملکرد واقعی حکومت یا برآورده شدن کارویژه‌های حکومت تعریف می‌کنند (Lipset, 1959, p.77).

۲-۲. نظریه کارآمدی

رهیافت‌ها در باب کارآمدی را می‌توان با عنایت به عامل محوری که برای ارزیابی کارآمدی مدنظر دارند، به سه دسته اصلی تقسیم کرد (های، ۱۳۸۵، صص. ۲۱۴-۱۷۱؛ قاسمی، ۱۳۸۹، صص. ۱۵۸-۱۵۷):

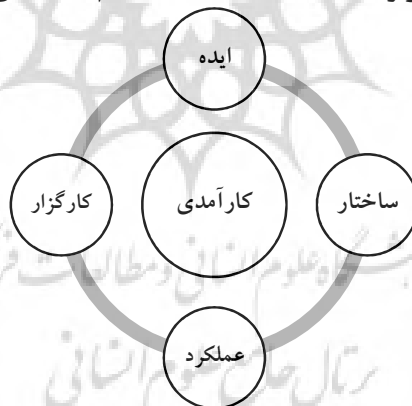
الف. ساختارگرایان: در این دیدگاه تحلیل از کارآمدی مبتنی بر ساختارها و زمینه سیستمی قرار دارد.

ب. اراده‌گرایان: در این دیدگاه وضعیت و عملکرد کارگزار محور اصلی کارآمدی را شکل می‌دهد.

پ. ساختار - کارگزار: این رهیافت با نقد دوگانه ساختار - کارگزار، به تعامل این دو در تحلیل کارآمدی معتقد است.

رهیافت‌های مطرح‌شده هر کدام دارای نقاط ضعف و قوت است، اما به نظر می‌رسد برای بررسی کارآمدی نظام سیاسی باید به ضوابط ارزشی و هنجاری حاکم بر نظام‌های سیاسی نیز توجه کرد؛ زیرا هر اقدام یا کارگزاری که متناسب با نظام ارزشی نظام سیاسی نباشد، نمی‌تواند عامل کارآمدی نظام تلقی شود؛ بنابراین ارزیابی کارآمدی باید به‌گونه‌ای انجام شود که علاوه بر ابعاد عمومی کارآمدی، توانایی بازنمایی مختصات و ویژگی‌های ارزشی و هنجاری خاص نظام‌های سیاسی را در نیز داشته باشد؛ بنابراین در پژوهش حاضر از رهیافتی ترکیبی استفاده شده که دارای چهار بُعد اصلی به شرح زیر است:

تصویر شماره (۱): ابعاد کارآمدی نظام‌های سیاسی

بُعد اول. کارآمدی ایده‌ای: هر نظام سیاسی مبتنی بر بنیان‌های نظری بنا شده که در حکم اندیشه بنیادین تأسیس دولت محسوب می‌شوند و ریشه در باورها، ارزش‌های بنیادین، آرمان‌ها، منافع، ایدئولوژی، فرهنگ سیاسی مردم آن دارند. این بُعد می‌تواند شامل ایده حاکمیت، نظریه‌ها و سازوکارهای نظری اداره جامعه، اهداف دولت باشد (قیصری و قربانی، ۱۳۹۴، ص. ۱۳۶)؛ بنابراین «کارآمدی ایده‌ای» را می‌توان، کارآمد

بودن ایده‌های بنیادین یک نظام سیاسی برای ایجاد افق روشن پیش‌روی کارگزاران، پاسخگویی به معضله‌ها و مشکل‌ها، بن‌بست‌شکنی و ظرفیت‌سازی مبتنی بر آن معرفی کرد (قیصری و قربانی، ۱۳۹۴، صص. ۱۳۸-۱۳۷).

بُعد دوم. کارآمدی ساختاری: ساختار «یک مجموعه همبسته‌ای از نقش‌ها، گروه‌ها، هنجارها، ارزش‌ها و نهادهایی که کنش‌های خاصی را تجویز، تحریم، تشویق و یا تقبیح می‌کنند»، تعریف می‌شود (چیلکوت، ۱۳۹۱، ص. ۲۷۷ به نقل از: قیصری و قربانی، ۱۳۹۴، ص. ۱۳۸). با وجود اینکه ساختارها نقش تعیین‌کنندگی مطلق ندارند، اما در نیل به اهداف و نتایج مطلوب نقش بسزایی دارند. براین‌اساس کارآمدی ساختاری یعنی نقش مثبت ساختارها در یک نظام سیاسی بر تحقق اهداف.

بُعد سوم. کارآمدی کارگزاری: وجود ویژگی‌ها و توانمندی‌های فکری، اعتقادی و فنی لازم در کارگزاران، شرط اصلی تحقق کارآمدی نظام است. این شرایط و توانمندی‌ها دو گونه هستند: عام و خاص که این دومی بر اساس ارزش‌ها و اهداف هر نظام سیاسی تعیین می‌شود (محمدی و دیگران، ۱۳۹۷، صص. ۲۳۲-۲۳۱).

بُعد چهارم. کارآمدی عملکردی: این سطح از کارآمدی، عینی‌ترین سطح تحلیل محسوب می‌شود و به‌طور خاص مبنای ارزیابی و قضاوت شهروندان از کارآمدی نظام سیاسی قرار می‌گیرد. منظور از این کارآمدی، توفیق نظام در عرصه اجرا است (قیصری و قربانی، ۱۳۹۴، ص. ۱۴۳).

۳. روش‌شناسی

ملاحظات روشی پژوهش حاضر عبارت‌اند از:

۳-۱. معرفی روش

پژوهش حاضر از نوع بنیادی - توسعه‌ای است و رویکرد محقق، توصیفی - تحلیلی بوده و برای گردآوری داده‌ها از روش اسنادی و برای تحلیل آن‌ها از روش «پدام»^۱ استفاده شده است. به این صورت که لایه‌های سطح متن و عمق متن به‌صورت همزمان در تحلیل مدنظر بوده‌اند. در سطح فوقانی متن، ساختار بیرونی رویکرد و در لایه دوم سطح، ساختار درونی و محتوای بیان مشاهده می‌شود. در لایه سوم نیز که سطحی‌ترین

بخش عمیق متن است، محتوای مشخص متن و در لایه‌های چهارم ساختارهای کلان را می‌توان یافت. در لایه آخر متن به‌مثابه عمیق‌ترین لایه، متن به‌صورت کلان بررسی و رابطه آن با زمینه و فرامتن مورد توجه است و محورهای اصلی متون مورد بررسی، استخراج و تبیین می‌شوند (بشیر و حاتمی، ۱۳۹۲، ص. ۶۴؛ میرفخرایی، ۱۳۸۳، ص. ۲۵). جهت سهولت در تدوین مقاله حاضر سه لایه اول این روش، در قالب سه محور اصلی برداشت از اصل متن، جهت‌گیری و گرایش متن و تحلیل توجیهی با توجه به سایر گرایش‌های متن، ذیل عنوان «سطح تحلیل اولیه» آمده‌اند. دو سطح تحلیل عمیق و عمیق‌تر هم که نشان‌دهنده روابط بینامتنیت درون و بیرون متن است و در ارتباط با ساختارها و اطلاعات مرتبط فرهنگی، سیاسی، اجتماعی، دینی و تاریخی، فضای حاکم بر متن می‌باشد (بشیر و حاتمی، ۱۳۸۸، ص. ۱۰۰)، ذیل عنوان «سطح تحلیل عمیق‌تر» سازماندهی شده‌اند.

۲-۳. جامعه آماری

مجموعه سخنرانی‌ها، احکام، نامه‌ها و بیانه‌های رهبر معظم انقلاب طی سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۹ و سخنرانی‌های منتشر شده در کتاب «ولایت و حکومت؛ مباحثی در مفهوم ولایت، حکومت الهی و حاکم اسلامی» جامعه آماری را شکل می‌دهد. از میان جامعه آماری، مواردی که با هدف و سؤال‌های پژوهش همسو بوده، استخراج و تحلیل شده است.

۳-۳. اعتبارسنجی

برای تأمین روایی سعی شده مفاهیم و مقوله‌ها بر اساس سخنان صریح رهبری سازماندهی شود تا قوی‌ترین ارتباط را با متن اولیه داشته باشند. افزون بر آن چهارچوب نظری انتخاب شده، از حیث موضوعی فراگیر است و ارکان اصلی آن نیز مبتنی بر اصول اندیشه‌ای رهبری تدوین شده‌اند. به این معنا که چهارچوب مزبور منعطف بوده و در تعامل با متن دیدگاه‌های تحلیل شده قرارداشته و از این طریق اصلاح نیز شده تا به‌عنوان الگوی تحمیلی بر متن اندیشه، عمل ننماید. پایایی در روش حاضر امری غیرثابت است؛ یعنی امکان دارد محقق در مواجهه با متن، نتیجه متفاوتی در تفسیر و تبیین متن داشته باشد (نک. بشیر و حاتمی، ۱۳۹۲، صص. ۶۶-۶۷).

۳-۴. کاربست روش

در مقام عملیاتی نمودن روش در پژوهش حاضر گام‌های زیر طی شده است:

گام اول. ثبت گزاره‌های محوری: در این مرحله گزاره‌های معنادار و همسو با هدف و سؤال‌های پژوهش از جامعه آماری، استخراج و در ستون ابتدایی جدول جاگذاری شده است. باید توجه کرد که حجم سخنان رهبر انقلاب درباره هر یک از مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌ها نسبتاً زیاد است و برای مدیریت حجم مقاله، نمونه‌های محوری از این سخنان که معرف معنای اصلی به شکلی جامع بوده‌اند، در جداول آورده شده‌اند.

گام دوم. تبیین معنا: در این مرحله، معناهای ضمنی گزاره‌های منتخب درج شده و متناسب با آن‌ها جهت‌گیری و گرایش اولیه متن، مشخص و در ستون دوم جدول نوشته شده است.

گام سوم. تفسیر: در این مرحله روابط معنایی و ضمنی تولید شده در مرحله قبل، با کشف مفصل‌بندی‌های مختلف متن با یکدیگر پیوند می‌خورند و معناهای تولید شده، به‌عنوان تفسیر مؤلف معرفی شده‌اند.

گام چهارم. مفصل‌بندی: در این مرحله مفاهیم و معانی گوناگون بینامتنیت برای قرائت گسترده‌تر متن مورد توجه قرار گرفته و درنهایت مفصل‌بندی‌های جدید از طریق بررسی محورها و دال‌های به‌دست‌آمده از سه مرحله قبلی و عناصر پیوند خورده با متون دیگر و متن مورد مطالعه، به‌دست می‌آید.

گام پنجم. تحلیل: این مرحله به بررسی نتایج به‌دست آمده از تحلیل متن با توجه به مسائل فرامتنی، اختصاص دارد. تحلیل نهایی گفتمانی، در این مرحله انجام می‌شود. درواقع تلاقی اصلی متن با فرامتن و نقطه اتصالی میان دال‌های مرکزی متن و دال‌های گفتمانی بیرونی متن در این مرحله حاصل می‌شود.

۴. یافته‌های پژوهش

با توجه به چهارچوب نظری پژوهش (نظریه چهار سطحی برای تحلیل کارآمدی)، در ادامه هر یک از سطوح کارآمدی از دیدگاه رهبر معظم انقلاب در قالب الگوی روشی پدام (دربردارنده سطوح تحلیل اولیه و عمیق) تحلیل می‌شوند.

۴-۱. تحلیل اولیه دیدگاه مقام معظم رهبری در حوزه کارآمدی

سه سطح اول از تحلیل پددام با عنوان «تحلیل اولیه» نام گرفته و دربردارنده مؤلفه‌های چهارگانه کارآمدی در سه لایه زیر می‌شود: لایه «سطح سطح» که مؤلفه‌های کارآمدی را فقط معرفی می‌نماید؛ لایه «عمق سطح» که شناخت جهت‌گیری حاکم بر متن را مدنظر دارد و لایه «عمق سطح» که به بیان برداشت تخصصی از متن در موضوع می‌پردازد.

الف. مؤلفه‌های کارآمدی در سطح «ایده»

ایده اصلی مقام معظم رهبری در حوزه نظام سیاسی، مقوله حکومت اسلامی مبتنی بر ولایت مطلقه فقیه است. با توجه به اینکه صرف ایده در دیدگاه مقام معظم رهبری نمی‌تواند منجر به کارآمدی باشد بلکه باید مؤلفه‌هایی وجود داشته باشد تا کارآمدی در پی داشته باشد؛ بنابراین باید در دیدگاه ایشان، مؤلفه‌هایی را جستجو کرد که با تکیه بر آن، بتوان کارآمدی ایده ولایت مطلقه فقیه را نشان داد. این مؤلفه‌ها در جدول زیر آمده‌اند:^۲

جدول شماره (۱): مؤلفه‌های کارآمدی ایده‌ای از دیدگاه مقام معظم رهبری

ردیف	تحلیل توجیهی با توجه به سایر گرایش‌های متن (سطح سطح)	جهت‌گیری و گرایش متن (عمق سطح)	برداشت از اصل متن (سطح عمق)
۱	ما اگر بخواهیم آنچه را که باید عمل بشود، در یک جمله خلاصه کنیم، آن یک جمله عبارت از فقه اسلامی است. ما باید فقه اسلامی را در جامعه پیاده کنیم. فقه اسلامی، فقط طهارت و نجاسات و عبادات که نیست؛ فقه اسلامی مشتمل بر جوانبی است که منطبق بر همه جوانب زندگی انسان است؛ فردیاً، اجتماعياً، سیاسیاً، عبادیاً، نظامیاً و اقتصادياً؛ فقه‌الله‌الاکبر این است. آن چیزی که زندگی انسان را اداره می‌کند یعنی ذهن و مغز و دل و جان و آداب زندگی و ارتباطات اجتماعی و ارتباطات سیاسی و وضع معیشتی و ارتباطات خارجی فقه است (خامنه‌ای، ۱۳۷۰ ج).	توجه فقه اسلامی به همه ابعاد فردی و اجتماعی انسان	توجه به همه ابعاد زندگی بشر لازمه کارآمدی
۲	معنای تحجر آن است که، کسی که می‌خواهد از میانی اسلام و فقه اسلام، برای بنای جامعه استفاده کند، به ظواهر احکام اکتفا نماید و نتواند کشش طبیعی احکام و معارف اسلامی را، در آنجایی که قابل کشش است، درک	بدنام شدن اسلام به دلیل تحجر و عدم توجه به اقتضاهای زمانه	توجه به نیازهای زمانه شرط کارآمدی

ردیف	تحلیل توجیهی با توجه به سایر گرایش‌های متن (سطح سطح)	جهت‌گیری و گرایش متن (عمق سطح)	برداشت از اصل متن (سطح عمق)
	کند و برای نیاز یک ملت و یک نظام و یک کشور نتواند علاج و دستور روز را نسخه کند و ارائه دهد... اگر در رأس نظام‌های سیاسی‌ای که براساس اسلام یا تشکیل شده است یا در آینده تشکیل خواهد شد، چنین روحیه‌ای وجود داشته باشد، یقیناً اسلام بدانام خواهد شد و منبع لایزال معارف و احکام اسلامی نخواهند توانست جامعه را پیش ببرند (خامنه‌ای، ۱۳۷۶).		
۳	چنانچه مسئله‌ای با ظرفیت‌های قانونی قابل حل نبود، مجمع تشخیص مصلحت نظام باید با روشن‌بینی و نهایت دقت و در نظر گرفتن مصلحت کشور، نظر مشورتی خود را در مورد حل آن معضله به رهبری ارائه دهد (خامنه‌ای، ۱۳۸۱.ب).	استفاده از مصلحت در موارد غیرقابل حل به‌صورت عادی	مصلحت سازوکار تحقق کارآمدی
۴	احکام ولایتی و حکمی که از روی مصلحت، ولی فقیه صادر می‌کند، در حقیقت به معنای احیای فقه است... چون احکام حکومتی از مجموعه فقه عظیم اسلامی بیرون نیست (خامنه‌ای، ۱۳۹۴، صص. ۲۸۱-۲۸۲).	حکم حکومتی ابزار احیا و اجرای فقه در جامعه	حکم حکومتی سازوکار کارآمدی

(منبع: یافته‌های پژوهش حاضر)

بررسی جدول بالا نشان می‌دهد اگر نظام سیاسی دینی به مؤلفه‌های دو بُعد زندگی بشر، اقتضاهای زمانه توجه نماید و از مقوله مصلحت و حکم حکومتی به‌مثابه قابلیت انطباق با شرایط زمانه توجه داشته باشد، اولاً، امکان پاسخگویی به نیازهای جامعه را دارد و عملاً در مسیر مدیریت کشور با بن‌بستی مواجه نخواهد شد و ثانیاً، در سطح ایده کارآمد خواهد بود. در غیر این صورت تصویر ناقصی از نظام سیاسی مبتنی بر دین ارائه می‌شود که می‌تواند مقدمه‌ساز ناکارآمدی نظام سیاسی دینی و در نتیجه طرح ایده جدایی دین از سیاست شود. در واقع ایده حکومت اسلامی بر مبنای فقه اجتماعی و فقه حکومتی با مختصات فوق شکل گرفته است.

ب. مؤلفه‌های کارآمدی در سطح «ساختار»

تحلیل اندیشه مقام معظم رهبری نشان می‌دهد که کارآمدی ساختاری دارای پنج مؤلفه

اصلی است:

جدول شماره (۲): مؤلفه‌های کارآمدی ساختاری از دیدگاه مقام معظم رهبری

ردیف	تحلیل توجیهی با توجه به سایر گرایش‌های متن (سطح سطح)	جهت‌گیری و گرایش متن (عمق سطح)	برداشت از اصل متن (سطح عمق)
۱	سابقه فقه سیاسی در شیعه، سابقه عمیقی است؛ لیکن یک چیز جدید است و آن، نظام‌سازی بر اساس این فقه است؛ که این را امام بزرگوار ما انجام داد. قبل از ایشان کس دیگری از این ملتقطات فقهی در ابواب مختلف، یک نظام به‌وجود نیاورده بود. اول کسی که در مقام نظر و در مقام عمل - توأمأ - یک نظام ایجاد کرد، امام بزرگوار ما بود؛ ... امام مسئله ولایت فقیه را در نجف استدلالی کردند و بحث کردند؛ بعد هم در مقام عمل، این را پیاده کردند و آوردند، شد یک نظام اسلامی (خامنه‌ای، ۱۳۹۰).	نقش امام خمینی در ساختارسازی مبتنی بر ولایت فقیه عامل کارآمدی	ساختارسازی مبتنی بر ولایت فقیه عامل کارآمدی
۲	مردم تشنه خدمت‌اند... بنابراین دولت باید کارآمدی خودش را نشان دهد. این کارآمدی را چگونه باید به‌دست آورد؟ یکی اینکه عناصر نزدیک به خودتان را از آدم‌هایی انتخاب کنید که کار را بشناسند (خامنه‌ای، ۱۳۸۰ ب).	کارآمدی دستگاه‌ها در گرو انتخاب افراد شایسته	ابتناء ساختار بر شایسته‌سالاری عامل کارآمدی
۳	بزرگ‌ترین تعریف برای یک انسان در معیارهای الهی و اسلامی، عبودیت خداست... معنای ولایت در اصطلاح و استعمال اسلامی، این است. یعنی حکومتی که در آن اقتدار حاکمیت هست، ولی خودخواهی سلطنت نیست، جزم و عزم قاطع هست اما استبداد به رأی نیست... ولایت یعنی حکومتی که در آن عین وجود اقتدار، در عین وجود عزت یک حاکم و جزم و تصمیم قاطع یک حاکم، هیچ نشانه‌ای از استبداد و خودخواهی و خودرأیی و زیاده‌طلبی و این‌ها نیست. این، آن نشانه اصلی برای این حکومت است (خامنه‌ای، ۱۳۹۴، ص. ۲۰۶).	اقتدار بدون استبداد ویژگی نظام اسلامی	نفی رابطه سلطه‌آمیز عامل کارآمدی
۴	مسئله پنجم، نظارت در همه سطوح است؛ باید نظارت بشود؛ هم رؤسای قوا باید دستگاه‌های خودشان را تحت نظارت قرار بدهند، هم مجمع	الزام فراگیر بودن نظارت در حوزه‌های مختلف	پیش‌بینی سازوکار نظارت عامل کارآمدی

ردیف	تحلیل توجیهی با توجه به سایر گرایش‌های متن (سطح سطح)	جهت‌گیری و گرایش متن (عمق سطح)	برداشت از اصل متن (سطح عمق)
	تشخیص موظف است که به مسئولیت نظارتی که داده شده به‌طور کامل عمل کند و ببیند که چه دارد اتفاق می‌افتد، رهبری و دستگاه ما هم نظارت خواهد کرد (خامنه‌ای، ۱۳۹۲ هـ).		
۵	اساس اداره تشکیلات کشور نیز همین است که بارها تکرار شده: عدالت اجتماعی. در تمام آثار دینی که شما نگاه می‌کنید، هدف و غایت برای حرکت جامعه‌ی اسلامی، تشکیل جامعه‌ی عادلانه است (خامنه‌ای، ۱۳۷۲).	عدالت اجتماعی اساس نظام سیاسی و جامعه اسلامی	ابتناء نظام سیاسی دینی بر عدالت شرط کارآمدی

(منبع: یافته‌های پژوهش حاضر)

در سطح ساختار کارآمدی نظام سیاسی دینی از دیدگاه رهبر معظم انقلاب، انطباق ساختار با ایده نظام شرط اساسی ساختاری است. دیدگاه ایشان در حوزه ساختار بر مؤلفه‌هایی مانند ابتناء ساختار نظام سیاسی دینی بر شایسته‌سالاری، نفی رابطه سلطه‌آمیز، نظارت همگانی، ساختارسازی و ابتناء ساختار حکومت نظام سیاسی دینی بر عدالت تأکید کرده‌اند.

پ. مؤلفه‌های کارآمدی در سطح «کارگزار»

با وجود ایده و ساختار کارآمد، میزان تحقق کارآمدی با وجود کارگزار ناکارآمد محل تأمل جدی است. این مقوله نشان‌دهنده اهمیت کارگزار در نظام‌های سیاسی است، هر چند برخی معتقدند در صورت ساختارسازی متناسب با ارزش‌ها، کارگزار نیز عملاً به‌عنوان جزئی از ساختار عمل خواهد کرد. به نظر می‌رسد می‌توان بر اهمیت ساختار توجه ویژه نمود، اما به‌راحتی نمی‌توان از اختیار کارگزار و امکان نقش‌آفرینی در حوزه‌های مختلف غافل بود. هر نظام سیاسی بر اساس مبانی و ارزش‌های بنیادی خویش، تعریفی از کارگزار کارآمد ارائه و شرایطی را برای آن مطرح می‌نماید که در جدول زیر مؤلفه‌های مورد نظر رهبری آمده‌اند:

جدول شماره (۳): مؤلفه‌های کارآمدی کارگزاری از دیدگاه مقام معظم رهبری

ردیف	تحلیل توجیهی با توجه به سایر گرایش‌های متن (سطح سطح)	جهت‌گیری و گرایش متن (عمق سطح)	برداشت از اصل متن (سطح عمق)
۱	افزون‌طلبی برای مسئولان ممنوع است. مشی اشرافی‌گرایانه برای مسئولان کشور، نقطه ضعف به‌شمار می‌آید. اگر دیگران این را لازمه رسیدن به مقامات عالیه کشور می‌دانند، در نظام اسلامی، این‌ها نه‌تنها لازمه‌اش نیست، بلکه نقطه ضعف هم محسوب می‌شود (خامنه‌ای، ۱۳۸۰الف).	اشرافی‌گری نقطه ضعف برای کارگزار نظام اسلامی	ساده‌زیستی و دوری از اشرافی‌گری عامل کارآمدی
۲	نظام پاسخگویی را برای خودتان متحتم بدانید. واقعاً وزیر در حوزه کار خودش، مدیران وزارتی در حوزه کار خودشان، معاونان هر کدام در حوزه کار خودشان پاسخگو باشند. یعنی هم در برابر خطایی که انجام می‌گیرد، واقعاً پاسخگو باشند؛ هم در برابر کار لازمی که باید انجام می‌گرفته و انجام نمی‌گیرد، پاسخگو باشند (خامنه‌ای، ۱۳۸۴الف).	حتمی بودن پاسخگویی مسئولین در نظام اسلامی	پاسخگویی عنصر مؤثر بر کارآمدی
۳	اگر شجاعت نباشد، انسان مرعوب می‌شود و دشمن از همین نقطه ضعف استفاده می‌کند. به‌مجرد اینکه یک مسئول در هر نقطه شجاعت نداشت و آن صفت مهم و مؤثر در او نبود، او را مرعوب می‌کنند. این تهدیدها، این حرف‌ها و این خط‌ونشان کشیدن‌ها، اغلب برای مرعوب کردن مسئولان کشورهاست. بسیاری از ملت‌ها بدبخت شدند، به‌خاطر اینکه رؤسا و مسئولان‌شان شجاعت نداشتند. ملت، شجاع و آماده حضور در صحنه بود، اما مسئولانی که باید زمام‌ها را در دست گیرند و پیشرو باشند و حرکت کنند، شجاعت لازم را نداشتند (خامنه‌ای، ۱۳۸۰ج).	عدم شجاعت کارگزار نقطه اثرگذاری، فشار و نفوذ دشمن	شجاعت عامل کارآمدی
۴	اگر ما خصوصیات زندگی حکومتی امیرالمؤمنین را در نظر بگیریم، می‌بینیم که چند خصوصیت عمده در این زندگی هست: اول، قاطعیت و صلابت در راه حق است. این خصوصیت، اگر نگوئیم مهم‌ترین، حداقل بارزترین خصوصیت زندگی امیرالمؤمنین است. آن چیزی که اول از این دستگاه حکومت مشاهده می‌شود، این است که امیرالمؤمنین بعد از تشخیص	صلابت و قاطعیت بارزترین ویژگی امیرالمؤمنین	قاطعیت در عمل عامل کارآمدی

ردیف	تحلیل توجیهی با توجه به سایر گرایش‌های متن (سطح سطح)	جهت‌گیری و گرایش متن (عمق سطح)	برداشت از اصل متن (سطح عمق)
	حق، هیچ چیزی نمی‌تواند جلوی راه حق او را بگیرد... حکومت وقتی که به‌نام خدا و برای خدا و برای اجرای احکام الهی است، باید تحت تأثیر هیچ ملاحظه‌ای که مخالف با حق باشد، قرار نگیرد (خامنه‌ای، ۱۳۷۰ الف).		
۵	هر کسی می‌آید، پایبند به انقلاب، پایبند به ارزش‌ها، پایبند به منافع ملی، پایبند به نظام اسلامی... باشد. این‌جوری باید این کشور را اداره کرد (خامنه‌ای، ۱۳۹۲ الف).	پایبندی به ارزش‌های اسلامی و انقلابی شرط اساسی کارگزار	تعهد به اسلام و نظام شرط کارآمدی
۶	کارآمدی را چه کسی [محقق] می‌کند؟ آن انسان عالم، صبور، مجاهد فی سبیل الله، برای خدا کار بکن، که برای خودش کیسه ندوخته و کار را بلد است و وارد میدان می‌شود و شجاعانه انجام می‌دهد، کارآمدی کار او است (خامنه‌ای، ۱۳۹۵).	کارآمدی محصول علم، صبر و مجاهدت	تخصص کارگزار شرط کارآمدی
۷	اولین شاخص دولت اسلامی، شاخص اعتقادی و اخلاقی است. سلامت اعتقادی، سلامت اخلاقی، سلامت عملکردی که از اعتقاد درست و نگاه درست به حقایق جامعه ناشی می‌شود (خامنه‌ای، ۱۳۹۲ د).	تقوا و تزکیه کارگزار شاخص دولت اسلامی	توجه به تزکیه و خودسازی عامل کارآمدی
۸	البته در انتخابات باید منافع نظام، منافع کشور، مصالح کشور بر مصالح حزبی و جناحی و شخصی و امثال این‌ها ترجیح داده شود و نظرها، نظرهای شفاف و روشنی باشد؛ معلوم باشد که چه می‌خواهند. اگر چنانچه یک چنین انتخاباتی انجام بگیرد، این بلاشک به نفع نظام، به نفع پیشرفت کشور و به نفع مردم خواهد بود؛ نظام را زنده و بانشاط نگه می‌دارد و پیش می‌برد (خامنه‌ای، ۱۳۸۸ ب).	ترجیح مصالح ملی بر مصالح حزبی در انتخابات مقدمه پیشرفت کشور	دوری از گروه‌گرایی و مقدم داشتن مصالح کشور ویژگی کارگزار کارآمد
۹	سابقه دل‌بستگی و انفعال در مقابل دشمن هم بایستی یک نقطه منفی (برای انتخاب نماینده)؛ به شمار بیاید... کسانی که این سابقه را دارند که در مقابل دشمن منفعلند، در مقابل دشمن قدرت ایستادگی ندارند، اعتماد به نفس ندارند، این‌ها انصافاً برای	سابقه دل‌بستگی و انفعال در مقابل منفی برای نماینده	اعتماد به نفس ملی و عدم دل‌بستگی به دشمن عامل کارآمدی

ردیف	تحلیل توجیهی با توجه به سایر گرایش‌های متن (سطح سطح)	جهت‌گیری و گرایش متن (عمق سطح)	برداشت از اصل متن (سطح عمق)
	نمایندگی این ملت مناسب نیستند (خامنه‌ای، ۱۳۹۸).		
۱۱	نماینده مردم باید دارای فهم و درک سیاسی باشد و مسائل کشور را بفهمد؛ هم مسائل خارجی و توطئه‌های دشمنان را و هم مسائل داخلی و نیازهای مردم و اولویت‌های کشور را (خامنه‌ای، ۱۳۷۱).	آگاهی به مسائل روز کشور لازمه نمایندگی مجلس	درک و آگاهی کارگزار به مسائل روز عامل کارآمدی
۱۲	کسانی که در رأس قوه اجرایی قرار می‌گیرند، باید کسانی باشند که در مقابل فشارهای دشمنان مقاوم باشند؛ زود نترسند، زود از میدان خارج نشوند؛ این یکی از شرط‌های لازم است (خامنه‌ای، ۱۳۹۲.ب).	مقاوم بودن ویژگی اصلی کارگزاران قوه مجریه	مقاوم بودن کارگزار نظام عامل کارآمدی
۱۳	اولین کار این است که ما افرادی انتخاب کنیم که مردمی باشند، ساده‌زیست باشند، درد مردم را بدانند و خودشان از درد مردم احساس درد کنند (خامنه‌ای، ۱۳۸۸.الف).	مردمی بودن ملاک انتخاب مسئول	مردمی بودن عامل کارآمدی
۱۴	کسانی هم که می‌خواهند صلاحیت‌ها را ملاحظه کنند و بر اساس آن تصمیم‌گیری کنند، همه چیز را در کنار هم باید ببینند. رئیس‌جمهور، هم باید کاری باشد، هم باید مردمی باشد، هم باید مقاوم باشد، هم باید ارزشی باشد... هم باید پایبند به قوانین و مقررات باشد، هم باید درد مردم را احساس کند، هم باید طبقات مختلف مردم را ببیند (خامنه‌ای، ۱۳۹۲.ج).	کاری، مردمی، ارزشی و قانون‌گرا بودن ویژگی رئیس‌جمهور مطلوب	قانون‌گرایی کارگزار نظام عامل کارآمدی
۱۵	بدیهی است که رهبری... از معیارها حمایت می‌کند. ما دنبال این هستیم که این معیارها تحقق پیدا کند. بنده دنبال این هستم که شخصی سر کار بیاید و قوه مجریه را اداره کند که خود را خدمتگزار مردم بداند و توانایی داشته باشد و به آرمان‌های امام و نظام اسلامی معتقد و پایبند باشد و حقیقتاً عدالت و مبارزه با فساد برای او حائز اهمیت باشد (خامنه‌ای، ۱۳۹۲.ج).	عدالت‌خواهی و مبارزه با فساد معیار رئیس‌جمهور مطلوب	عدالت‌خواهی و فسادستیزی عامل کارآمدی

(منبع: یافته‌های پژوهش حاضر)

تحلیل جدول بالا نشان می‌دهد مؤلفه‌هایی مانند ساده‌زیستی و دوری از تجمل و رفاه‌طلبی، پاسخگویی و انتقادپذیری، شجاعت، قاطعیت در عمل، تدین حقیقی به اسلام

و تعهد به نظام، تخصص، تزکیه، فسادستیزی، دوری از گروه‌گرایی و توجه به مصالح کشور، عدم دلبستگی به دشمن، معتقد به اعتماد به نفس ملی، مقاوم بودن و آگاهی از مسائل روز به‌عنوان ویژگی‌های کارگزار مطلوب و در نتیجه کارآمد مورد توجه ایشان بوده است.

ت. مؤلفه‌های کارآمدی در سطح «عملکرد»

در این بخش، ضمن بررسی ویژگی‌ها و مؤلفه‌های مؤثر بر عمل نظام‌های سیاسی که در راستای تحقق اهداف نظام سیاسی بروز یافته و به خروجی متناسب با آن منجر شده است، شرایط و نتایج رفتارها و اقدام‌ها در نظام سیاسی دینی از منظر مقام معظم رهبری نیز بررسی می‌شوند. در واقع در این بخش تلاش شده است تا مشخص شود از نظر مقام معظم رهبری، یک رفتار و اقدام با چه شرایط و چه نتایجی کارآمد محسوب می‌شود.

جدول شماره (۴): مؤلفه‌های کارآمدی عملکردی از دیدگاه مقام معظم رهبری

ردیف	تحلیل توجیهی با توجه به سایر گرایش‌های متن (سطح سطح)	جهت‌گیری و گرایش متن (عمق سطح)	برداشت از اصل متن (سطح عمق)
۱	شناختن بعدی {دولت اسلامی}، مسئله قانون‌گرایی است. قانون ریل است؛ از این ریل اگر چنانچه خارج شدیم، حتماً آسیب و صدمه است. گاهی قانون ناقص است، گاهی قانون معیوب است؛ اما همان قانون معیوب هم اگر چنانچه عمل نشود - که منتهی به بلبشو و هر که هر که خواهد شد - ضرر آن عمل نشدن، بیشتر از ضرر عمل کردن به قانون است (خامنه‌ای، ۱۳۹۲، د).	لزوم توجه به قانون به‌مثابه ریل در دولت اسلامی	قانون‌گرایی تضمین حرکت در مسیر کارآمدی
۲	این [مسئله کوشش همگانی برای خدمت‌رسانی به مردم و نشان دادن کارآمدی نظام در عمل] وظیفه است... مسئولان کشور، امسال را سال رقابت در این کار بدانند. این رقابت، حق است. این رقابت، درست است و مورد رضای خداست (خامنه‌ای، ۱۳۸۲).	وظیفه مسئولین در خدمت‌رسانی به مردم برای نشان دادن کارآمدی نظام	خدمت‌رسانی به مردم مؤلفه کارآمدی
۳	{حضرت علی (علیه‌السلام) در فرمانی به مالک می‌فرماید} «اجمعها لرضی الرعیه»... کاری که انتخاب می‌کنی، رضایت مردم را با خودش داشته باشد... در منطق علوی، نگاه و توجه به عامه	تسریح رضایت عمومی بر رضایت گروه‌ها و اقشار خاص در دستور	جلب رضایت مردم مؤلفه کارآمدی

ردیف	تحلیل توجیهی با توجه به سایر گرایش‌های متن (سطح سطح)	جهت‌گیری و گرایش متن (عمق سطح)	برداشت از اصل متن (سطح عمق)
	مردم است. گروه‌های خاص و قشرهای خاص و جماعت‌هایی که اسم خاص و عنوان خاصی پیدا می‌کنند و برای خودشان تشخص خاصی به‌دست می‌آورند، مورد اعتبار نیستند؛ نه اینکه باید به اینها ظلم شود؛ نه، این‌ها هم مثل بقیه مردم تشخصی ندارند؛ از نظر اسلام تعینسی ندارند. باید رضایت عامه مردم جلب شود (خامنه‌ای، ۱۳۸۴.ب).	امیرالمؤمنین	
۴	مهم‌ترین مسئله نظام جمهوری اسلامی کوشش برای رفع فقر و محرومیت در جامعه، و حمایت و کمک به طبقه‌های مستضعف و محروم است. واقعاً باید صحت برنامه‌ها را به این سنجید و دنبال این قضیه رفت و کارهای دیگر را در اولویت‌های بعد قرار داد (خامنه‌ای، ۱۳۷۰.ب).	رفع محرومیت و حمایت از مستضعفین مهم‌ترین مسئله جمهوری اسلامی ایران و ملاک ارزیابی اقدام‌ها	حمایت از مستضعفین ملاک ارزیابی برنامه و کارآمدی
۵	آنچه برای بنای زندگی و سازندگی آینده مورد انتظار است بدون مشارکت مردم تحقق‌پذیر نیست... مردم در گروه‌های گوناگون مردمی با اراده و عزم راسخ ملی می‌توانند نقش‌آفرینی کنند. مسئولین هم برای اینکه بتوانند کار را به‌درستی پیش ببرند، احتیاج به پشتیبانی مردم دارند (خامنه‌ای، ۱۳۹۲.و).	عدم تحقق سازندگی بدون حضور مردم	مردمی‌سازی امور ملاک و عامل پیشرفت و کارآمدی
۶	برای اینکه ما بنیان‌های سیاسی و اقتصادی و فرهنگی خود را مستحکم کنیم، پیش‌نیاز اولی قطعاً ما، ایجاد وفاق و وحدت کلمه است (خامنه‌ای، ۱۳۸۱).	وفاق و وحدت کلمه پیش‌شرط استحکام بنیان‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی	وحدت کلمه مؤلفه اساسی کارآمدی
۷	ما برای کشورمان و برای ملت‌مان چه می‌خواهیم؟ ما می‌خواهیم ملت و کشور به کجا برسد؟ ما برای ملت ایران امنیت ملی می‌خواهیم، عزت ملی می‌خواهیم، سلامت عمومی می‌خواهیم، رفاه عمومی می‌خواهیم؛ پیشرفت همه‌جانبه می‌خواهیم، استقلال از قدرت‌های سلطه‌گر جهانی می‌خواهیم، شکوفایی استعدادها می‌خواهیم، رها شدن و نجات	امنیت، عزت ملی، سلامت عمومی، رفاه عمومی، پیشرفت، استقلال، رفاه آسب‌های اجتماعی و وظایف دولت اسلامی	تحقق کارویژه‌های حکومت مؤلفه کارآمدی

ردیف	تحلیل توجیهی با توجه به سایر گرایش‌های متن (سطح سطح)	جهت‌گیری و گرایش متن (عمق سطح)	برداشت از اصل متن (سطح عمق)
	یافتن از آسیب‌های اجتماعی می‌خواهیم. این‌ها چیزهایی است که ما در زمینه مسائل مادی برای کشورمان دنبال می‌کنیم و می‌خواهیم (خامنه‌ای، ۱۳۹۶).		

(منبع: یافته‌های پژوهش حاضر)

مقام معظم رهبری در دوره رهبری خویش با انواع مشکل‌ها در حوزه عملکرد دستگاه‌های اجرایی، تقنینی و قضایی مواجه شده‌اند؛ بنابراین تأکید ایشان بر این سطح از کارآمدی نظام دینی قابل توجه است. ایشان بر مؤلفه‌هایی مانند: قانون‌گرایی، خدمت‌گزاری و مردم‌داری، جلب رضایت مردم، حمایت از مستضعفان، مردمی‌سازی امور، تحقق وحدت و کارویژه‌های نظام سیاسی به‌عنوان مؤلفه‌های کارآمدی نظام سیاسی دینی در سطح عملکرد تأکید نموده‌اند.

۴-۲. تحلیل عمیق‌تر دیدگاه مقام معظم رهبری در حوزه کارآمدی

حال با عنایت به تحلیل‌های ارائه شده از کارآمدی در چهار سطح اصلی، می‌توان به لایه‌های عمیق و عمیق‌تر اندیشه ایشان، از رهگذر تحلیل روابط بین این چهار سطح به شرح زیر اشاره کرد:

الف. کارآمدی و مشروعیت: از نظر رهبر معظم انقلاب، اتصال ساختار نظام سیاسی دینی به نظریه ولایت فقیه، نه‌تنها منجر به کارآمدی این نظام بلکه عامل مشروعیت آن است. بر همین اساس ایشان معتقدند: «ولایت فقیه مثل روحی است در کالبد نظام» (خامنه‌ای، ۱۳۹۴، ص. ۲۷۶). از سوی دیگر، با توجه به اینکه «ولایت و حاکمیت ولی فقیه، ولایت و حاکمیت فقه اسلامی است، ولایت و حاکمیت دین خداست... نه ولایت و حاکمیت یک شخص» (خامنه‌ای، ۱۳۹۴، ص. ۲۷۶). ساختار مبتنی بر ولایت فقیه، فاقد رابطه سلطه‌آمیز میان مردم و حاکمیت است. این ویژگی یکی از خطوط فاصل میان حکومت طاغوت با نظام امامت است.

ب. کارآمدی و مدیریت تغییرات: از دیدگاه رهبر معظم انقلاب، ایده‌ای کارآمد است که علاوه بر اینکه به همه ابعاد زندگی بشر اعم از مادی، غیرمادی، دنیوی و اخروی

توجه دارد، نسبت به تغییرها و تحولات‌های زمانه نیز بی‌تفاوت نباشد؛ زیرا در جهان کنونی، ایده‌ای مورد اقبال قرار می‌گیرد که بتواند راه‌حلی برای نیازهای زمانه ارائه نماید. در کنار این دو مؤلفه، لازم است سازوکاری نیز برای تحقق این دو مؤلفه پیش‌بینی شود. در گفتمان مقام معظم رهبری، برای کارآمدی ایده حکومت اسلامی و ولایت مطلقه فقیه دو سازوکار مصلحت و حکم حکومتی پیش‌بینی شده است.

پ. کارآمدی و شایسته‌سالاری: شایسته‌سالاری امری ذاتی در نظام سیاسی دینی است؛ زیرا ولی فقیه باید شایسته‌ترین فرد برای تصدی امر حکومت باشد؛ بنابراین از دیدگاه مقام معظم رهبری، کارآمدی نظام سیاسی دینی در سطح ساختار با ابتناء ساختار بر شایسته‌سالاری ممزوج است.

ت. کارآمدی و عدالت: هر چند شایسته‌سالاری نمودی از عدالت در نظام سیاسی است، اما اهمیت عدالت در دیدگاه ایشان در سطحی است که می‌توان آن را به‌صورت مستقل به‌عنوان پایه کارآمدی ساختاری در نظر گرفت. در این رویکرد، عدالت فراتر از یک خصیصه فردی، باید در ساختار متجلی شود و ساختار نظام سیاسی با تکیه بر عدالت سامان یابد. اهمیت این سطح از عدالت بدان جهت است که ابتناء ساختار بر عدالت، ضریب نفوذ و تحقق عدالت را در جامعه به‌شدت افزایش داده و زمینه تحقق در حوزه‌ها و بخش‌های مختلف نظام سیاسی فراهم می‌سازد.

ث. کارآمدی و نظارت: پیش‌بینی ساختاری برای نحوه نظارت همگانی در نظام سیاسی دینی برای کارآمدی ساختاری مورد توجه ویژه رهبر انقلاب بوده است. ایشان علاوه بر وجود نهادهای نظارتی قانونی، بر حضور و نقش‌آفرینی مردم در امر نظارت توجه ویژه دارند.

ج. کارآمدی و سلامت کارگزاران: با عنایت به جایگاه مهم کارگزاران در تحقق کارآمدی، مقام معظم رهبری طیف متنوعی از ویژگی‌ها را برای سلامت کارگزاران مورد تأکید قرار داده‌اند که محورهای اصلی آن در حد بحث حاضر عبارت‌اند از:

اول. تعهد و تخصص: طبیعی است در نظام سیاسی دینی، اعتقاد و تعهد به ارزش‌های اسلامی و نظام، شرط اصلی واگذاری مسئولیت به فرد باشد؛ زیرا اعتقاد و تعهد سرآغاز حرکت و تلاش مجاهدانه برای تحقق ارزش‌ها است. البته این بدان

معنا نیست که تخصص کارگزار را به‌عنوان ویژگی کارگزار در نظر نگرفت. در منظومه فکری رهبر انقلاب، ویژگی تخصص در کارگزار نظام و تأثیر آن بر کارآمدی، یک امر بارز است. البته ایشان هر جا سخن از تخصص و تخصص‌گرایی را به میان می‌آورند، این ویژگی را با سایر ویژگی‌ها به‌ویژه ایمان و تقوا در کنار هم مطرح می‌نمایند. براین‌اساس یکی دیگر از ویژگی‌های کارگزار کارآمد در اندیشه ایشان، کارگزاری است که در مسیر تزکیه و خودسازی باشد. وجود این مؤلفه نیز به‌صورت زنجیره‌وار، منجر به شکل‌گیری ویژگی ترجیح و تقدم منافع ملی بر منافع گروهی و شکل‌گیری و تقویت روحیه جهادی در کارگزار می‌شود. به‌نظر می‌رسد در منظومه فکری رهبر معظم انقلاب، رابطه مستقیمی میان تقوی و رعایت مصالح ملی و جهادی بودن کارگزار وجود دارد.

دوم. پرهیز از دنیاطلبی: از نظر رهبر انقلاب یکی از آفت‌های جدی که کارگزاران نظام اسلامی را تهدید می‌کند، طعمه پنداشتن مسئولیت و منصب حکومتی است. علت‌کاوی بروز این آفت در برخی از کارگزاران را باید در روحیه دنیاطلبی فرد جستجو کرد. دنیاطلبی و تجمل‌گرایی کارگزار منجر خواهد شد کارگزار از منصب خود برای تأمین منافع مادی بهره بگیرد و عملاً کارآمدی نظام سیاسی را به چالش بکشد. براین‌اساس در منظومه فکری مقام معظم رهبری دوری از دنیاطلبی و وجود صفت ساده‌زیستی عامل کارآمدی نظام سیاسی دینی در سطح کارگزار است. اگر این مؤلفه، رعایت عدالت در سطح فردی باشد، لازم است کارگزار دارای ویژگی عدالت‌خواهی و فسادستیزی در سطح کلان باشد تا بتواند در مسیر تحقق اهداف نظام سیاسی و بالتبع کارآمدی آن گام بردارد.

سوم. انتقادپذیری و پاسخگویی: با عنایت به اینکه در نظام اسلامی، همه ارکان و اجزاء نظام باید در قبال وظایف، عملکرد و تصمیم‌های خود پاسخگو باشند، در منظومه فکری مقام معظم رهبری مؤلفه پاسخگویی و انتقادپذیری، یکی از مؤلفه‌های کارآمدی کارگزار در نظام سیاسی دینی است؛ زیرا وجود این ویژگی در کارگزار نظام اسلامی به انحاء مختلف مانند ایجاد اعتماد عمومی و بهینه‌سازی اقدام‌ها و عملکردها می‌تواند بر کارآمدی نظام سیاسی دینی اثر بگذارد.

چهارم. شجاعت: هر چند مؤلفه‌های مورد اشاره در بالا می‌تواند بر کارآمدی مؤثر باشد، اما در صورت فقدان ویژگی شجاعت و عدم واهمه از قدرت‌های مادی در کارگزار باعث خواهد شد زمینه نفوذ و اثرگذاری دشمنان و در نتیجه شکست نظام اسلامی را فراهم سازد. تاریخ نیز گویای این است که حضور افراد ترسو در مسند قدرت، ملت شجاع را به شکست کشانده است. براین اساس رهبر انقلاب، شجاعت را عامل اصلی تحقق سایر ویژگی‌های مثبت کارگزاران می‌دانند.

پنجم. قاطعیت: رهبر معظم انقلاب هم در مقام نظر و هم در مقام عمل، بر قاطعیت کارگزار در عمل به‌ویژه در برخورد با فساد به‌عنوان عامل کارآمدی نظام سیاسی دینی در سطح کارگزار تأکید ویژه دارند و به‌نوعی راز توفیق دستگاه‌ها را در به‌کارگیری کارگزاران قاطع می‌دانند که هر چه مناصب با اهمیت‌تر و حساس‌تر، میزان قاطعیت نیز باید افزایش یابد.

ششم. اعتماد به نفس: از منظر رهبر انقلاب، دستاورد اصلی انقلاب اسلامی، اعتماد به خدا و اعتماد به نفس ملی است؛ بنابراین کارگزاری در این نظام، کارآمد است که علاوه بر عدم دلبستگی به دشمن، دارای اعتماد به نفس ملی باشد.

هفتم. آگاهی و بصیرت: شرط حضور و نقش‌آفرینی مؤثر کارگزار در عرصه سیاسی کشور، داشتن آگاهی نسبت به مسائل روز و بصیرت است. این شرط برای افرادی که در جایگاه اجتماعی و مسئولیتی بالاتری قرار دارند، از اهمیت بیشتری برخوردار است.

هشتم. اولویت خدمت به مردم و کسب رضایت ایشان: اعتقاد قلبی و عمیق مقام معظم رهبری به مردم باعث شده است که ایشان بر مردمی بودن و باور به مردم را ملاک مهمی برای انتخاب کارگزار نظام اسلامی بدانند. تأکید بر این ویژگی کارگزار نشان می‌دهد بخشی از کارآمدی نظام سیاسی در سطح کارگزار با احراز این ویژگی به‌وجود می‌آید. در کنار مورد فوق، میزان مردمی‌سازی امور نیز به‌عنوان مؤلفه کارآمدی نظام سیاسی در سطح عملکرد مورد توجه رهبر انقلاب است. در جمهوری اسلامی ایران چون مردم به‌عنوان علت موجه انقلاب هستند، به‌عنوان علت مبقیه نیز باید در بقای نظام از طریق مشارکت در امور نقش‌آفرینی نمایند. در مجموع مردمی‌سازی امور از نظر رهبر انقلاب به‌معنای وارد ساختن ظرفیت عظیم

مردمی در پیشبرد برنامه‌ها و سیاست‌ها که قابل مقایسه با ظرفیت دولت‌ها نیست؛ بنابراین می‌تواند مشکلات بزرگ را به سهولت حل نماید. همچنین، همسان دانستن فلسفه حکومت با خدمت به مردم در اندیشه رهبر معظم انقلاب، گویای اهمیت این مؤلفه در دیدگاه ایشان برای ارزیابی عملکرد نهادها و مسئولین دارد. البته در حکومت اسلامی خدمت به مردم، فقط خدمت به جسم آن‌ها نیست بلکه خدمت به رشد معنوی و استعدادهای انسان‌ها نیز هست. در همین راستا، مؤلفه جلب رضایت مردم از سوی ایشان مطرح می‌شود. جلب رضایت مردم به‌عنوان هدف اصلی اقدام‌ها و عملکرد دستگاه‌ها، می‌تواند از طریق همراهی مردم با نظام و تقویت همبستگی ملی بر کارآمدی نظام سیاسی دینی مؤثر باشد. خدمت به مردم و جلب رضایت آن‌ها در قالب حمایت از مستضعفین از سوی رهبر انقلاب نیز مورد توجه قرار گرفته است بنابراین توجه به مستضعفین و حمایت از آن‌ها می‌تواند مؤلفه مؤثر بر ارزیابی عملکرد نظام سیاسی تلقی گردد. البته در نظرگاه رهبر معظم انقلاب مستضعفین فراتر از مرزها حضور دارند و وقتی درباره مستضعف سخن به میان می‌آید، همه مستضعفان جهان مدنظر خواهد بود. ایشان برای نشان دادن اهمیت این مقوله، یکی از خطوط فاصل و تمایز اسلام ناب و اسلام آمریکایی را میزان توجه به مستضعفین و حمایت از آن‌ها توصیف می‌نمایند؛ بنابراین می‌توان گفت شاخص و مؤلفه حمایت از مستضعفین ملاک قرار گرفتن نظام سیاسی در مدار اسلام ناب یا آمریکایی است و به هر میزانی که از اسلام ناب دور شود به همان میزان در کارآمدی دچار اختلال می‌شود.

نهم. قانون‌گرایی: در اندیشه رهبر انقلاب، مؤلفه قانون‌گرایی آنقدر دارای اهمیت است که به‌عنوان یکی از شاخص‌های دولت اسلامی و ریل حرکت در مسیر تحقق آرمان‌های اسلامی به‌شمار می‌رود؛ بنابراین قانون‌گرایی می‌تواند نظام سیاسی را به اهداف خود برساند و این بخشی از کارآمدی نظام سیاسی را شکل می‌دهد.

دهم. حفظ و تقویت وحدت: این نکته را باید افزود که در نگاه دینی، وحدت امری اصیل و توصیه قرآنی محسوب می‌شود؛ بنابراین عملکردها نیز باید به ایجاد و تقویت وحدت منجر شود. بر این اساس می‌توان مؤلفه وحدت را شاخص جدی

برای کارآمدی نظام سیاسی دینی محسوب کرد. یازدهم. تأمین خدمات عمومی: طبیعی است هر نظام سیاسی زمانی کارآمدی عملکردی دارد که بتواند کارویژه‌های اساسی خود را به‌خوبی انجام دهد. این مسئله، در اصل میان حکومت دینی و غیردینی تفاوت ندارد بلکه تفاوت در کارویژه‌هاست که در نظام سیاسی دینی، امور دنیوی و اخروی را به‌طور هم‌زمان شامل می‌شود. به‌عبارت‌دیگر همان‌طور که تأمین رفاه، پیشرفت، عدالت و امنیت از کارویژه‌های نظام اسلامی محسوب می‌شود، تأمین رشد معنوی جامعه نیز جزء کارویژه‌های این حکومت است و راه‌کارهای تحقق سایر کارویژه‌ها را نیز جهت می‌دهد.

تصویر شماره (۲): مؤلفه‌های سطوح، چهارگانه کارآمدی از دیدگاه مقام معظم رهبری

عملکرد	سازگاری	ساختار	ایده
✓ قانون‌گرایی	✓ ساده‌زیستی و دوری از لشراف‌گرایی	✓ ساختارسازی مبتنی بر	✓ توجه به همه ابعاد
✓ خدمت‌رسانی به مردم	✓ پاسخگویی	✓ ولایت فقیه	✓ زندگی بشر
✓ جلب رضایت مردم	✓ شجاعت	✓ ابتناء بر شایسته‌سالاری	✓ توجه به نیازهای زمانه
✓ حمایت از مستضعفین	✓ قابلیت در عدل	✓ نفی رابطه سلطه‌آمیزی	✓ توجه به مصلحت
✓ مردمی‌سازی امور	✓ تمهید به اسلام و نظام	✓ پیش‌بینی سازوکار	✓ وجود حکم حکومتی
✓ وحدت کلمه	✓ تخصص	✓ نظارت	
✓ تأمین خدمات عمومی	✓ توجه به ترکیب و خودسازی	✓ ابتناء بر عدالت	
	✓ دوری از گروه‌گرایی و مقدم‌داشتن مصالح کشور		
	✓ استناد به نفس حق و عدم دلگیری به دشمن		
	✓ حرکت و آگاهی از محال‌روز		
	✓ مقاوم بودن		
	✓ مردمی بودن		
	✓ قانون‌مداری		
	✓ عدالت‌جوئی و فسادستیزی		

(یافته‌های پژوهش حاضر)

نتیجه‌گیری

مقوله کارآمدی یکی از پُرچالش‌ترین مباحث در حوزه سیاست است و با افزوده شدن صفت دینی به نظام سیاسی این مقوله علاوه بر چالشی‌تر شدن، پیچیدگی بیشتری پیدا می‌کند. جمهوری اسلامی ایران نیز به‌عنوان یک نظام سیاسی دینی با وجود توفیق‌های فراوان در حوزه‌های مختلف با چالش کارآمدی مواجه است. البته بخشی از این چالش ناشی از تلاش‌های عناصر غیرهمسو با نظام در داخل و خارج از کشور و گروه‌ها و کشورهای معاند در راستای ناکارآمدسازی یا ناکارآمدنمایی نظام سیاسی دینی است.

حال برای بحث پیرامون کارآمدی نظام سیاسی دینی باید به شرایط حاکم بر این نوع نظام سیاسی توجه کرد تا بتوان تبیین دقیقی از کارآمدی ارائه نمود؛ زیرا مقوله کارآمدی یک امر زمینه‌مند و ارزش‌مدارانه است. اشکال اساسی برخی از پژوهش‌های این حوزه به عدم توجه به این موضوع بازمی‌گردد. بر این مبنا در این پژوهش تلاش شد مدل چهار سطحی برای تبیین کارآمدی نظام سیاسی با محوریت کارآمدی در سطح ایده انتخاب شود. بررسی دیدگاه‌های رهبر معظم انقلاب گویای این است که ایده اصلی ایشان، مقوله حکومت اسلامی مبتنی بر ولایت فقیه است و کارآمدی نظام سیاسی در سایر سطوح نیز باید مبتنی بر این ایده سامان یابند. از سوی دیگر، ایشان کارآمدی نظام سیاسی را بیشتر در راستای «استحکام ساخت درونی قدرت»، «قوی شدن» و حرکت به سوی «تمدن نوین اسلامی» تعریف می‌نمایند. نکته قابل توجه دیگر برای فهم کارآمدی در گفتمان رهبر معظم انقلاب این است که ارتباط منطقی میان سطوح کارآمدی وجود دارد و کارآمدی در هر یک از سطوح می‌تواند بر سایر سطوح مؤثر باشد. در ضمن در این پژوهش تلاش شد نشان داده شود نباید با رویکرد تقلیل‌گرایانه، بحث کارآمدی را فقط به سطح عملکرد خلاصه کرد و با توجه به وجود مشکل‌های اجرایی متعدد در کشور، حکم به ناکارآمدی نظام سیاسی دینی داد بلکه برای قضاوت دقیق‌تر باید همه ابعاد، کارآمدی را مورد توجه قرار داد.

یادداشت‌ها

1. Practical Discourse Analysis Method (PDAM)

۲. با توجه به محدودیت حجمی مقاله، به ارائه یک شاهد از بیانات رهبر انقلاب برای هر یک از مؤلفه‌ها اکتفا شده است.

کتابنامه

- آقابخشی، علی (۱۳۷۹). فرهنگ علوم سیاسی. تهران: چاپار.
- اخوان‌کاظمی، بهرام (۱۳۸۶). درآمدی بر کارآمدی در نظام سیاسی اسلام. تهران: مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر.
- افتخاری، اصغر و باباهادی، محمدباقر (۱۳۹۸). «راهبردها و سیاست‌های ارتقای کارآمدی نظام

- اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری»، راهبرد. ۲۸(۹۰)، ۳۳-۵.
- بشیر، حسن و حاتمی، حمیدرضا (۱۳۸۸). «مطالعه مقایسه‌ای رویکردهای انتخاباتی: تحلیل گفتمان سرمقاله‌های جمهوری اسلامی و کیهان درباره دومین مرحله انتخابات مجلس هشتم»، فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی. ۱۶(۵۷)، ۹۳-۱۱۴.
- بشیر، حسن و حاتمی، حمیدرضا (۱۳۹۲). «تحلیل گفتمان سرمقاله‌های کیهان، اطلاعات و جمهوری اسلامی، درباره حوادث پس از انتخابات دهم ریاست جمهوری اسلامی ایران (از ۲۳ خرداد تا ۳۱ تیر ۱۳۸۸)»، فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست. ۶(۳۶)، ۸۸-۶۱.
- بهروزی‌لک، غلامرضا؛ هاشمیان، محمدحسین و جاویدی، رقیه (۱۳۹۸). «شاخص‌های کارآمدی دولت در منظومه فکری رهبران انقلاب اسلامی»، علوم سیاسی. ۲۲(۸۷)، ۹۷-۱۲۸.
- چیلکوت، رونالد (۱۳۹۱). نظریه‌های سیاست مقایسه‌ای. ترجمه وحید بزرگی و علیرضا طیب، تهران: رسا.
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۴). ولایت و حکومت. تهران: مؤسسه ایمان جهادی.
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷). لغت‌نامه. تهران: دانشگاه تهران.
- ذوعلم، علی (۱۳۸۸). تجربه کارآمدی حکومت ولایتی. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- رضائیان، علی (۱۳۷۹). مبانی سازمان و مدیریت. تهران: سمت.
- زاهدی، شمس‌السادات؛ الوانی، سیدمه‌دی و فقیهی، ابوالحسن (۱۳۸۳). فرهنگ جامع مدیریت. تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
- زهیری، علیرضا (۱۳۹۸). درآمدی بر مسئله کارآمدی در جمهوری اسلامی ایران. قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- شجاعی‌زند، علیرضا (۱۳۷۶). مشروعیت دینی قدرت و اقتدار سیاسی دین. تهران: تبیان.
- شفیعی، احمد و نیک‌بین، عبدالعزیز (۱۳۹۴). «مؤلفه‌های کارآمدی نظام در اندیشه مقام معظم رهبری»، جستارهای سیاسی معاصر. ۶(۱۵)، ۷۵-۹۷.
- قاسمی، فرج‌الله (۱۳۸۹). «کارآمدی نظام جمهوری اسلامی ایران، شاخصه‌ها و مکانیسم‌ها از منظر امام خمینی»، مطالعات انقلاب اسلامی. ۷(۲۲)، ۱۷۷-۱۵۳.
- قیصری، نورالله و قربانی، مصطفی (۱۳۹۴). «کارآمدی نظام جمهوری اسلامی ایران؛ مدلی برای سنجش و ارزیابی»، نشریه علمی دانش سیاسی. ۱۱(۲۲)، ۱۴۸-۱۲۹.
- کلانتری، ابراهیم (۱۳۹۳). «کارآمدی نظام سیاسی مبتنی بر نظریه ولایت فقیه و ابزارهای آن»، فصلنامه سیاست. ۴۴(۱۷۹)، ۴۸۱-۴۶۵.
- محمدی، علیرضا؛ عبدالله، عبدالمطلب و خوانین‌زاده، محمدحسین (۱۳۹۷). «کاربست رهیافت

سیستمی جامع‌نگر در کارآمدی نظام جمهوری اسلامی ایران»، پژوهش‌های راهبردی سیاست. ۲۵(۵۵)، ۲۴۹-۲۲۱.

موسوی، سیدغلامرضا و واعظی، احمد (۱۳۹۲). «نگرش سیستمی و مسئله کارآمدی نظام جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر ظرفیت‌های نهاد ولایت»، علوم سیاسی. ۱۶(۶۴)، ۲۷-۷. میرفخرایی، تژا (۱۳۸۳). فرایند تحلیل گفتمان. تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها. نبوی، مرتضی (۱۳۹۴). جمهوری اسلامی ایران و چالش‌های کارآمدی. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

های، کالین (۱۳۸۵). درآمدی انتقادی بر تحلیل سیاسی. ترجمه احمد گل‌محمدی، تهران: نی.

Almond Gabriel A. & Pawell G. Bingham, (1978). *Comparative Politics (system process and policy)*. 2nd Ed, Boston: Little, Brown and Company.

Crawley, Angela (1994). *Oxford Elementary Learner's Dictionary*. 2nd Ed, Oxford: Oxford University Press.

Lipset, S.m. (1959). *Political Man, the Social Basis of Politics*. New York: Doubleday.

منابع اینترنتی

- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۷۰، الف). دیدار اقشار مختلف مردم. به آدرس: <https://khl.ink/f/2442>
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۷۰، ب). دیدار با رئیس‌جمهور و اعضای هیأت وزیران. در آدرس: <https://khl.ink/f/2485>
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۷۰، ج). دیدار جمعی از فضایی حوزه علمیه قم. در آدرس: <https://khl.ink/f/2587>
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۷۱). خطبه‌های نماز جمعه تهران، به آدرس: <https://khl.ink/f/2608>
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۷۲). دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت. به آدرس: <https://khl.ink/f/2682>
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۷۶). مراسم هشتمین سالگرد رحلت امام خمینی. به آدرس: <https://khl.ink/f/2843>
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۰، الف). دیدار مردم گیلان. به آدرس: <https://khl.ink/f/3063>
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۰، ب). دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت. به آدرس: <https://khl.ink/f/3079>
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۰، ج). دیدار مردم قم. به آدرس: <https://khl.ink/f/3101>
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۱). دیدار نمایندگان مجلس. به آدرس: <https://khl.ink/f/3123>
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۲). خطبه‌های نماز جمعه. به آدرس: <https://khl.ink/f/3168>
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۴، الف). دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت. به آدرس:

- <https://khl.ink/f/3304>
خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۴.ب). دیدار اعضای هیأت دولت. به آدرس: <https://khl.ink/f/3313>
خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۸.الف). بیانات در جمع مردم سنندج. به آدرس:
<https://khl.ink/f/6642>
خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۸.ب). دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری. به آدرس:
<https://khl.ink/f/8988>
خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۰). دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری. به آدرس:
<https://khl.ink/f/17226>
خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۲.الف). بیانات در حرم مطهر رضوی. به آدرس:
<https://khl.ink/f/22233>
خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۲.ب). دیدار کارگران و فعالان بخش تولید کشور. به آدرس:
<https://khl.ink/f/22395>
خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۲.ج). دیدار دست اندرکاران برگزاری انتخابات. به آدرس:
<https://khl.ink/f/22494>
خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۲.د). دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت. به آدرس:
<https://khl.ink/f/23715>
خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۲.ه). جلسه تبیین سیاست‌های اقتصاد مقاومتی. به آدرس:
<https://khl.ink/f/25795>
خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۲.و). پیام نوروزی به مناسبت آغاز سال ۱۳۹۳. به آدرس:
<https://khl.ink/f/25952>
خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۵). دیدار جمعی از اساتید دانشگاه‌ها. به آدرس:
<https://khl.ink/f/33445>
خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۶). بیانات در حرم مطهر رضوی. به آدرس: <https://khl.ink/f/36091>
خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۸). دیدار مردم آذربایجان شرقی. به آدرس: <https://khl.ink/f/44955>